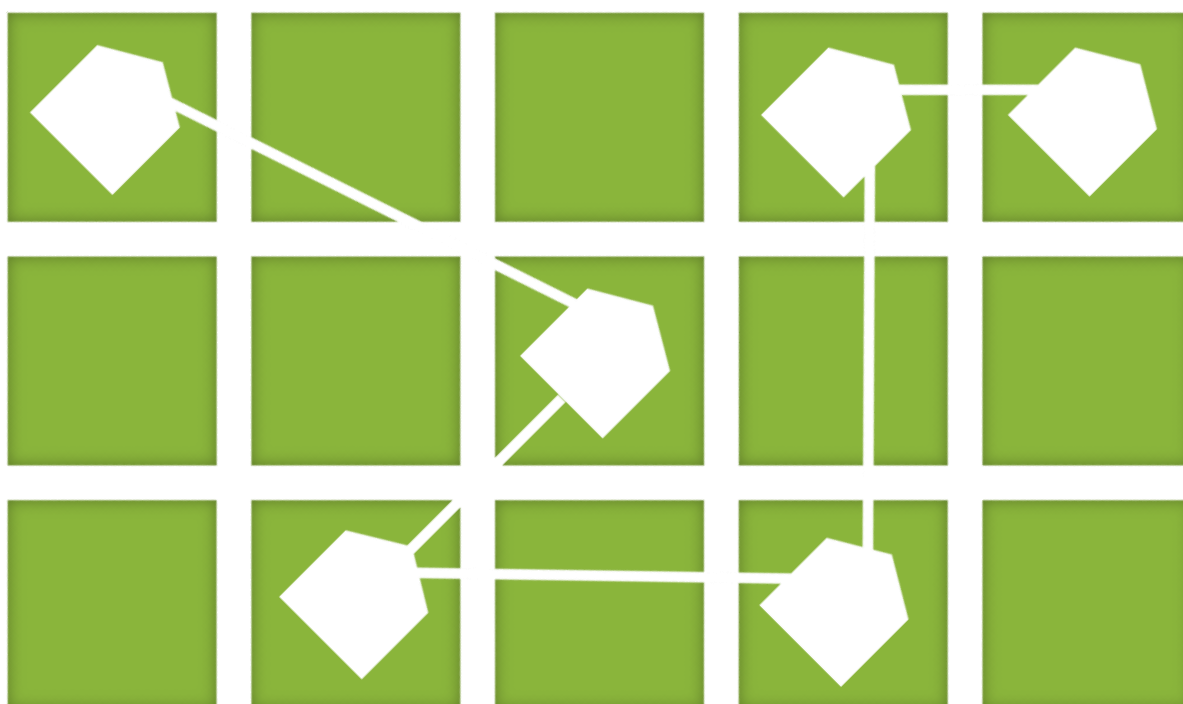


Byanätsprocessen

teoretiska utgångspunkter för att förstå det lokala ledarskapet



Susanne Stenbacka

Forskningsrapport för Bredbandsforums arbetsgrupp om Byanät

BREDBANDSFORUM



Bredbandsforums arbetsgrupp för Byanät

Denna forskningsrapport är framtagen som underlag inom ramen för Byanätsgruppen inom Bredbandsforum.

Byanätsgruppens uppgift är att stödja alla de byalag som arbetar med att bygga ut bredband på landsbygden. Gruppen ska uppmärksamma de huvudsakliga utmaningar som byalagen möter vad gäller planering, byggnation och förvaltning av bredbandsnät.

Gruppen leds av Åsa Odell från LRF som fungerar som ordförande och återrapporterar till Bredbandsforums styrgrupp. I gruppen ingår experter för följande organisationer: LRF, PTS, Hela Sverige Ska Leva, SKL, Skanova, SSNf, Bynet, Atellus, Telenor samt Västra Götalandsregionen.

Introduktion

Förutsättningarna för utbyggnaden av elektronisk kommunikation ser olika ut beroende på var i landet man befinner sig. Bredbandsutbyggnad förväntas ske på marknadens initiativ men i många landsbygder kommer utbyggnaden knappast att betraktas som lönsam. Därför finns det för vissa bygder för närvarande möjlighet att söka statligt stöd för utbyggnad. Ramarna för stödet liksom utformningen av processen innebär att bredbandsutbyggnaden på landsbygden i Sverige ska ske genom ett samarbete mellan staten, marknaden och det civila samhället.

Etablering av bredband på landsbygden förutsätter att individer och grupper går samman, en form av kollektivt agerande som också inbegriper ett lokalt ledarskap. Ett lokalt ledarskap inom ramen för bredbandsutbyggnaden kan kanaliseras via organisationer som en utvecklingsgrupp, ett byalag eller en vägförening. I Sverige finns en tradition av att utveckling och samarbete på landsbygden sker inom sådana forum. Man skulle därför kunna säga att det som benämns byanätsrörelsen är en ny inriktning inom en etablerad rörelse. (se till exempel Berglund 1998, Forsberg 2010)

Frågeställning

Relationen mellan etableringen av bredband och kollektivt agerande på lokal nivå leder till frågor kring utvecklingsprocesser och lokalt ledarskap.

Syftet med föreliggande rapport är för det första att med en litteraturstudie undersöka vilka processer som är med och bidrar till kollektivt agerande på lokal nivå. För det andra presenteras en fallstudie för att empiriskt kunna fånga processerna och öka förståelsen för det som sker på bynivå.

Processen att etablera bredband på landsbygden kommer med stor sannolikhet att fortgå och en utökad kunskap kan leda till ett förbättrat stöd för den lokala nivån liksom insikter om lokala sociala och politiska processer – betydelsefulla för utformning av policy och för utvecklingsprojekt över huvud taget.

Den förda politiken på nationell nivå syftar till en utökad uppbyggnad av bredbandsnätet på svensk landsbygd. De aktörer som politikerna identifierat som viktiga i sammanhanget består av teleföretag (som här representerar kommersiella marknadskrafter) och landsbygdens invånare (ideell kraft och slutanvändare av tekniken) – det kan vara byalag, lokala aktivitets- och utvecklingsgrupper eller andra former av sammanslutningar som bygger på en lokal gemenskap. En plats eller bygd utgör utgångspunkt. Politikerna utformar ett ekonomiskt stöd för att gynna utbyggnaden och för att kunna ta del av stödet krävs det någon form av kollektivt agerande. En intressant fråga är då under vilka former eller på vilka grunder kollektivt agerande i samband med bredbandsutbyggnad sker.¹ Tre begrepp som kan bidra till förståelsen av aktörers agerande, den kontext de verkar i och de processer/drivkrafter/vad som främjar respektive motverkar kollektivt agerande har valts ut.

Socialt kapital: Socialt kapital brukar diskuteras i termer av dels något man kan inneha och dels som en process som genererar mervärde. Det sociala kapitalet kan förknippas med individer, grupper och/eller platser. Det handlar om förekomst av till exempel nätverk och mötesplatser, att tillsammans ta resurser i anspråk. Tillit är en viktig aspekt.

Governance: Begreppet syftar till ”nya” styrelseformer och samarbeten som inbegriper privata och offentliga aktörer liksom civilsamhället. Relationen mellan exempelvis kommunal nivå och byalagsnivå när det gäller att påverka politiken, nätverk och delaktighet blir intressant. Nätverk, ansvar och delaktighet är betydelsefulla ingredienser.

¹ Man kan tänka sig att en bygd kan agera kollektivt i relation till andra frågor än just bredband.

Resilience: Resiliens kan ses som en process som inbegriper en förmåga att möta förändringar, att på individ- eller gruppnivå utveckla en slags social hållbarhet eller robusthet.

Landsbygden, i Sverige liksom i övriga Europa och världen, måste till stor del förlita sig på sina egna resurser och lokalbefolkningens intentioner och handlingar för att nå utveckling och förändring. Urbana områden är i högre grad planerade och har tillgång till mera statliga men också kommersiella resurser.² Detta är en betydelsefull utgångspunkt för att närma sig de begrepp som diskuteras här.

Socialt kapital

Små städer eller byar utmålas ibland som platser med nära relationer och högt förtroende människor emellan, det vill säga ett högt socialt kapital. Det ses oftast som en tillgång som innebär att individer och samhällen innehar förmågor och drivkrafter som leder till utveckling och förstärkt lokalsamhälle. En mer kritisk invändning är att begreppet socialt kapital har kommit att användas som en förevändning att minska resurstilldelningen till rurala områden. Det legitimerar statens tillbakadragande. (se Schucksmith 2000)

En ofta använd definition av socialt kapital är mänskliga relationer i form av förtroende och ömsesidiga utbyten som kan användas för individuell såväl som kollektiv måluppfyllelse. (Putnam 2000) Enligt Putnam går påverkan i den riktningen att det är engagemanget i det civila samhället som skapar utveckling, inte tvärtom – att ett samhälle som kännetecknas av en positiv utveckling leder till engagemang. Ett starkt socialt kapital kan således leda till att människor och samhällen agerar tillsammans och i föreliggande arbete handlar det om att arbeta tillsammans för en utbyggnad av bredband, ett mål som gynnar såväl individer som samhället. De aspekter av socialt kapital som tas upp här är individuellt/kollektivt, internt/överbryggande respektive tidsaspekten, om samhällsförändringar leder till ökat eller minskat socialt kapital.

² En alternativ förståelse är att statens resurser fördelas till förmån för landsbygden som ett stöd, medan städer "bär" sina egna kostnader.

Individuellt eller kollektivt

En betydelsefull aspekt är huruvida socialt kapital kan innehas av individer eller grupper, eller både och. Bourdieu är den som utvecklat begreppet utifrån individens innehav av socialt kapital. Enligt Bourdieu vill individer ständigt uppnå fler resurser och olika slags belöningar. Hur de lyckas med det beror på tillgången till olika slags kapital; ekonomiskt, socialt, kulturellt och symboliskt. Det sociala kapitalet handlar om värdefulla relationer med andra, ofta omskrivet som nätverk. Därför kan det vara svårt att resonera kring det sociala kapitalet utan att samtidigt vara medveten om vikten av övriga kapital; nätverk kan ju vara beroende av ekonomiska tillgångar (ekonomiskt), utbildning och yrke (kulturellt) liksom av prestige och ”ära” (symboliskt kapital). Bourdieu ser således socialt kapital som något som kan erhållas av individer genom att de deltar i särskilda grupper (Portes 1998). Shucksmith menar att man vid en övergång till att tala om socialt och kulturellt kapital som egenskaper hos ett samhälle eller en lokal platsbunden gemenskap döljer ojämlikhet inom gruppen, liksom att kapitalet tenderar att växa och fördelas bland de som redan hade kapital inledningsvis (Shucksmith 2000). Ett resonemang som alltså skulle kunna leda till att man identifierar områden med ett starkt socialt kapital för att kunna motivera minskad resurstilldelning.

Med Putnams (1993) perspektiv utgör det sociala kapitalet däremot ett kitt av social solidaritet som binder samman människor i ett samhälle. Det är en omdiskuterad fråga huruvida ett individuellt socialt kapital kan omvandlas till eller förstås som ett kollektivt kapital, men studier inom området landsbygdsutveckling återkommer ofta till uppbyggnad av gemenskaper och nätverk liksom kollektivt handlande och de har därmed lutat sig mot såväl Bourdieus som Putnams tolkningar.

Användningen av begreppet grundar sig på en förståelse av landsbygdsutveckling som en rörelse som skapas genom aktörers agerande och att nätverk har betydelse för deras framgång vad gäller att initiera eller driva utvecklingen framåt. Inom fältet landsbygdsforskning tillkommer också aspekter som har att göra med småskalighet, närhet, överblickbarhet liksom korta avstånd. Nackdelar i form av långa avstånd till centrum, gleshet och ett begränsat befolkningsunderlag förstås i dessa sammanhang istället som fördelar. Förutsättningar för skapande och bibehållande av socialt kapital kan vara olika typer av föreningsliv (Tillberg Mattsson & Stenbacka 2003, Stenbacka & Tillberg Mattsson 2009) eller fysisk miljö och näringar knutna till

miljön och landskapet (Vergunst m fl 2009) men också regionala initiativ för identitetsbyggande (Meistad m fl 2009).

Internt eller överbryggande socialt kapital

Inom den övergripande beteckningen socialt kapital har forskare identifierat distinktionen mellan ”bridging” och bonding”, det vill säga överbryggande socialt kapital mellan grupper och individer som inte liknar varandra samt inåtriktat socialt kapital inom grupper eller mellan individer som har likande karaktäristika. (Woolcock 1998, Narayan 1999). Paxton (1999) menar att socialt kapital inom en grupp gynnar den gruppen men behöver inte gynna samhället; det kan snarare ha negativa effekter för samhället som exempelvis maffialiknande nätverk. Nätverkens karaktär har således också betydelse. I en studie av sociala nätverk i en region definierad som utsatt för torka, hävdar författarna att de nätverk som utvecklas är täta, hierarkiska och benägna att utnyttjas för maktmissbruk. (McAllister et al. 2007) Man kan tänka sig att den omgivande politiska och sociala kontexten har betydelse för karaktären på nätverken; den kan gynna eller motverka en viss typ av utveckling.

Relationen mellan de båda kapitalen kan uttryckas som att medan överbryggande kapital gynnar utveckling inom ett samhälle som byggs upp av olika grupper och individer gynnar det interna kapitalet den egna gruppen. Individer kan agera för gruppens bästa. Visa forskare hävdar att en kombination av dessa båda former gynnar ett samhälles utveckling. (Warren m fl 2001, Putnam 2000) Styrkeförhållandet mellan det interna och det överbryggande behöver inte spela någon roll. Om det ena är svagt kan styrkan hos det andra väga upp svagheten. (Agnitsch m fl 2006). Detta sett i relation till Paxtons resultat talar för att det sociala kapitalet måste förstås utifrån sin lokala kontext.

Ökat eller minskat

När Putnam (2000) larmade om att det sociala kapitalet minskade i USA började flera forskare intressera sig för bland annat förändringar vad gällde summan av kapitalet, kvalitativa aspekter och ojämn fördelning av socialt kapital (det som gynnar någon kanske missgynnar någon annan) liksom regionala skillnader. Många forskare och utredare har försökt att mäta det sociala kapitalet, men att hitta en variabel som kan ge svar på frågan om omfattningen är knappast möjlig (Woolcock & Narayan, 2000).

I en studie i Iowa fann Besser (2009) att små städer med ett stort antal små lantbruk genererade civilt engagemang och internt (”bonding”) socialt kapital.

Samma studie uppmärksammar också ett samband mellan en orts ekonomiska utveckling, en höjd medianinkomst, och socialt kapital. Besser konstaterar att det sociala kapitalet minskar på grund av minskning av ”lokal kapitalism”, ökade inkomstskillnader och en förändrad åldersstruktur. En förändring av medianinkomsten till det bättre påverkade det sociala kapitalet i en positiv riktning vilket skulle kunna betyda att befolkningen erfar en anda av hoppfullhet, goodwill och sympatier, vilket i sin tur leder till ökat förtroende och stärkta band människor emellan. Den positiva förändringsprocessen var mer betydelsefull än den absoluta inkomsten. (Besser 2009:191) Detta resonemang kontrasterar mot Putnams (2000) tes om att det är engagemanget som skapar utveckling - det betyder att områden som uppvisar låga inkomster men som erfar möjligheter till förändring har lika stora eller större möjligheter till att driva utveckling som mera ekonomiskt starka områden.

Deltagande i arbetsmarknaden och dess relation till lokalt engagemang och frivilligt arbete visar på komplexa förhållanden. När den ”medborgerliga generationen”³ – folkrörelsegenerationen eller föreningsgenerationen – når pension och lämnar arbetsmarknaden kan de förstärka sina personliga nätverk och ägna mer tid till lokalt engagemang. Alternativt kan det innebära en motsatt utveckling som innebär att dessa individer träder tillbaka från nätverksbyggande och medborgardeltagande (Besser 2009). Ålder är en faktor som har betydelse i många riktningar, det har att göra med livscykeln eftersom bland annat familjebildning och karriär påverkar civilt engagemang. Besser hittar dock inget stöd för att det sociala kapitalet skulle finnas hos en specifik generation (Besser 2009: 189). En faktor som kan påverka ungas deltagande är att föreningsarbete ofta sker utifrån traditionella könsroller (Stenbacka & Tillberg Mattsson 2009) och unga kvinnor och män kan ha svårt att känna sig hemma i sådana miljöer.

Governance nygamla styrelseformer och aktörer

Governance är ett begrepp som inbegriper styrningsformer som involverar flera sektorer, privata, offentliga och civilsamhället. I och med att sådana styrningsformer utvecklas kommer också gränserna dem emellan att bli mer flytande. (Stoker 1996 i: Goodwin 1998, Pierre and Stoker 2000). Termen kan också helt enkelt innebära ”nya styrningsformer” – hur statliga och icke-statliga

³ Besser definierar denna generation som född mellan 1910 och 1940.

organisationer samexisterar och samarbetar. Det inbegriper relationer mellan exempelvis kommunal nivå och byalagsnivå när det gäller att påverka politiken; nätverk och delaktighet. Governance kan således vara dels en struktur inom vilken olika former av agerande sker, och dels en process som inbegriper agerande och initiativtagande från skilda håll, från stat såväl som från civilsamhälle. (O'Toole & Burdess 2004) När Larsson (2002) undersöker lokal demokrati, regionformering och politisk handlingskraft inom LEADER fokuserar han på samverkan i utvecklingsinriktade partnerskap, geografiskt gränsöverskridande samt politiska resultat. I Sverige har termen partnerskap kommit att användas för att beteckna samverkan mellan offentliga, kommersiella och ideella aktörer. Denna konstellation innebär också ett delat ansvar för att bygga, förändra eller åstadkomma något nytt. (SOU 2006:01, 73)

När organisationsformerna ändras får det betydelse både för kommunernas och det civila samhällets agerande liksom för vilka kontaktytor och nätverk som utvecklas. Resultatet utgörs av en mix av dels neo-liberalism och dels en ideologi baserad på lokala platsbundna gemenskaper och lokalsamhällets förmåga till agerande. Forskare i Australien menar att politikerna använder diskursen om lokalsamhället för att förmå invånarna att lösa sina egna problem. I förlängningen betyder det att lokalsamhället anses var bättre på att styra över det lokala jämfört med både stat och marknad, vilket bland annat inbegriper en stark tro på lokalsamhällets förmåga att upprätthålla ett socialt kapital och att fördela resurser och åtaganden jämt. (Adams & Hess 2001) En studie av lokala utvecklingsgrupper i Australien visar att gruppernas arbete syftar till att ersätta det som gått förlorat i en centraliseringsprocess, då de lokala organisationsformerna avlägsnades. Det betyder att de också tar rollen som en aktör i de processer som inbegriper regionala och nationella aktörer – och medverkar till att den offentliga, den privata och civila sektorn sammanstrålar. (O'Toole & Burdess 2004: 441) Det nygamla sättet att arbeta innebär att avstånd både förkortas och förlängs, det kan innebära att lokala grupper har fått ett kortare avstånd till vissa aktörer på nationell nivå samtidigt som man upplever en distans till den kommunala nivån. Ett konkret exempel kan vara ett byalag som inte hittar stöd i processen i den egna kommunen men som etablerar god kontakt med en tjänsteman på länsstyrelsen. Governance – förstått som nya styrelseformer där det lokala får större utrymme – kan således ta sig olika lokala uttryck och genererar olika förståelser av begreppet liksom av aktörernas roller och förmågor.

I en studie av "new rural governance" med ett genusperspektiv framgår att socialt kapital förstått som nätverk är integrerat med governance (Pini 2006).

Pini studerade en nybildad organisation där samtliga 19 poster i styrelsen besattes av män. Denna fördelning hade sin bakgrund i att styrelsemedlemmarna hämtats ur andra nätverk, vilka inte inkluderat kvinnor. Sådana förhållanden har också uppmärksammats i en svensk studie. Individer som nått en betydelsefull position inom en organisation har stora möjligheter att få liknande positioner inom andra organisationer. Det kan gälla privata såväl som offentliga alternativt inom den civila sektorn och i studien av lokala nätverk inom idrott och kultur var det män som gynnades av detta. (Stenbacka & Tillberg Mattsson 2009) Inom många organisationer uppmärksammas könsfördelningen och man strävar efter att fördela poster mellan män och kvinnor. Det behöver dock inte innebära att vägen till jämställdhet går via en numerär jämn fördelning, flera forskare har uppmärksammat att fokus på antal eller andel män och kvinnor säger lite om maktrelationer (Bock 2004, Shortall 2002). En risk med för stort fokus på antal kan också leda till att man släpper jämställdhetsperspektivet i tron om att ”det ordnar sig” (Pini 2006).

Det lokals – eller civilsamhällets – medverkan i att praktisera liksom att definiera lokal policy uppfattas av några forskare vara ett sätt att uppväga statens och marknadens förlorade legitimitet. (Bowles & Gintis 2000). En annan kritik är att medan man från politiskt håll betonar ökat självbestämmande handlar det på lokal nivå om en ökad ansvarsbörda (Herbert-Cheshire 2000). Lite tillspetsat skulle man kunna säga att medan det sociala kaptalet skulle kunna betecknas som en platsbunden garant för landsbygdens utveckling kan governance förstås som en process som ska förbättra statens anseende vad gäller aktiv roll och resurstilldelning.

Även om governance (med hänsyftning till dess användning för att förstå lokala styrelseformer på landsbygden och i små samhällen) fick stort genomslag under 2000-talets första år är inte de processer som begreppet avser förklara av lika nytt datum. Governance i en rural kontext inbegriper sådana lokala praktiker av samarbete och agerande som alltid varit närvarande och ett sätt för lokalbefolkningen, individer och grupper, att se till lokalsamhällets behov (Woods et al 2001 i: O’Toole & Burdess 2004).

En viktig aspekt är att lokala grupper (byalag, utvecklingsgrupper, vägföreningar etc.) befinner sig i skilda lokala och regionala sammanhang. Att de har liknande förutsättningar för att till exempel söka medel och organisera bredbandsutbyggnad, sett från statens perspektiv och de stödformer som finns på en nationell nivå, betyder inte att liknande förutsättningar råder genom hela processen. Regionala och lokala sammanhang har betydelse, och politiska

intentioner och mål landar i dessa sammanhang med olika resultat. De nätverk och samarbetsformer som uppstår blir inte bara bredare (Redell 2002) men tar också nya riktningar. Hur en lokal grupp arbetar gentemot andra aktörer på kommunal, regional eller statlig nivå har också att göra med lokala bakgrundsfaktorer som befolkningssammansättning, ekonomiska förutsättningar, historiska och kulturella förhållanden. Uppbyggnaden av det som ibland betecknas som lokal platsidentitet beror på hur sådana faktorer samverkar.

Resilience

Ett begrepp som kan utöka förståelsen för kollektivt agerande från såväl ett samhälls- som individperspektiv är resiliens. Resiliens kan förstås som ett samlingsnamn för egenskaper eller faktorer som gör att en grupp av människor, ett samhälle eller en individ, klarar att hantera förändringar som försvårar existensen i någon form. Det kan gälla ekonomiska, politiska såväl som sociala förändringar. Eftersom resiliens är ett begrepp som länge utvecklades inom naturvetenskapen har fokus legat på hur ekosystem klarar förändringar. Kanske är det därför inte så konstigt att en anseilig mängd studier med ett mer samhällsvetenskapligt perspektiv har hanterat individers och gruppers förmåga att hantera naturkatastrofer såsom jordbävningar, torka eller bränder. Varför är då resiliens intressant i samband med uppbyggnad av infrastruktur på landsbygden? Det handlar om individers och gemenskapers förmåga att hantera förändringsprocesser, att i situationer där man ställs inför svårigheter kunna mobilisera resurser och finna möjligheter. Olika grupper, samhällen och individer agerar på olika sätt när de möter förändring, och en intressant ingångsfråga är vad som gör att man så att säga ”lyckas bättre” i vissa miljöer än i andra. Vissa studier strävar efter att definiera ett begrepps innehåll. Begreppet kan också vara en utgångspunkt – då är innehållet redan definierat i någon utsträckning – för att förstå hur individer och grupper möter förändringar.

Hudson (2010:12) sammanför de naturvetenskapliga och de samhällsvetenskapliga perspektiven i definitionen:

“the capacity of ecosystems, individuals, organisations or materials to cope with disruption and stress and retain or subsequently regain functional capacity and form” (Hudson 2010:12).

En definition som ska omfatta såväl ekosystem som individer och organisationer kan uppfattas som problematisk. Ett skäl till det är att återta en funktionell kapacitet eller form inte inbegriper samhällets förändringar. Medan ett ekosystem kan återhämta sig och fortsätta fungera som det gjort tidigare är det sannolikt att ett samhälle kontinuerligt genomgår förändringar avseende flera aspekter och att funktionell kapacitet och form omskapas, tar sig nya skepnader för att kunna fungera. (se Pickett m fl. 2004)

Vad bygger upp resiliens?

Ett av de vanligaste innehållen i definitioner av resiliens hos individer och grupper är enligt författarna Buikstra et al (2010:976) idén om att övervinna motgångar. Forskare som ofta citeras är Luthar & Cicchetti (2000) som menar att mångfald och anpassning/omställning är viktiga innehåll i uppbyggnaden av resiliens och att utmaningen ligger i att finna de underliggande mekanismer som kan påverka interventioner med syfte att uppnå resiliens. Det handlar således om att se till att det finns goda lokala förutsättningar att skapa ett mervärde av interventioner som exempelvis statligt stöd.

Vissa studier har strävat efter att fastslå vilka egenskaper eller vilka komponenter som kan anses vara grundläggande för att bygga resiliens. I en studie i Australien frågade forskarna individer om vad resiliens skulle kunna vara. En faktor som betonades var lokala och täta sociala nätverk. Familjen men också utökade familjära nätverk angavs som viktiga. Länkarna i sådana nätverk betecknades bland annat som att man delade intressen såsom arbete eller religion. Familjernas sociala relationer (äktenskap som föreningar) berördes också. En slutsats från deras studie är att lokala relationer är viktiga liksom hur länge dessa relationer funnits. Huruvida man upplever sig vara eller betraktas som en del av samhället är således beroende av hur lång tid man spenderat på platsen. (Buikstra et al 2010) Detta resonemang behöver nyanseras. Många landsbygder kännetecknas av migration och en stor inflyttning ses ofta som positivt. Nyinflyttade agerar ofta "igångsättare", därför bör också mobilitet och spenderad tid på en plats behandlas kontextuellt.

Faktorer eller komponenter som har identifierats som relevanta i landsbygdsområden är till exempel tillhörighet ('sense of belonging') till en plats eller ett sammanhang (Fraser et al 2005, Macintyre et al 2002, Sampson et al 2002 in: Rolfe 2006), tillgång till sociala nätverk och det stöd som sådana nätverk kan ge samt identifikation med andra människor (Rolfe 2006:16). Vidare anses det ha betydelse att känna samhörighet med lokalsamhället som man lever i (det vill säga med den grupp som identifierar sig med en specifik

avgränsad miljö, som en by eller bygd), att uppleva interaktion och utbyte inom gruppen samt att kunna agera kollektivt med frågor som rör det gemensamma (Kulig 2000). Det handlar om att kunna behålla och förbättra förutsättningarna för ett gott liv. Ungar menar att om man ser resiliens som ett resultat så är det ett resultat av både individuell kapacitet samt av sociala, kulturella och politiska tillgångar. (Ungar 2003) Interaktion är således en betydelsefull faktor i sammanhanget, hur samspelet mellan individen och den omgivande miljön eller sammanhanget ser ut. (Tusaie & Dyer 2004 i: Hegney m fl 2007).

Ytterligare en aspekt är kombinationen av att vilja förändra och insikten om att inte kunna förändra allt, en pragmatisk attityd gentemot den kontext man ingår i. En förmåga som kan sägas höras ihop med resiliens är således förmågan att kunna urskilja vad som kan förändras (i tidrummet) och vad som mer eller mindre måste accepteras. (Hegney et al 2007:7) I ett landsbygdsperspektiv kan det handla om att acceptera att den plats man bor på inte kan erbjuda den servicenivå som man egentligen skulle vilja ha men att man finner andra lösningar. Det betyder dock inte att konflikter inte uppstår i ett resilient samhälle. Resiliens kan också innebära att inte acceptera ”vad som helst”.

Individ och samhälle

I ett arbete gällande resiliens i rurala samhällen i Kanada påpekar Gerrard m fl (2004) att de så kallade traditionella modellerna som använts för att identifiera och definiera resiliens inte förmår hantera den komplexitet som består i relationen mellan samhällelig och individuell resiliens. Alla försök att begreppsliga resiliens måste inkludera faktorer som en kollektiv samhällsnivå, sociala, politiska och ekonomiska faktorer. Buikstra et al (2010) har ett liknande förhållningssätt och menar att det är nödvändigt att uppmärksamma relationen mellan individuell och samhällelig resiliens, att den sociala och fysiska miljön är central för hur man fungerar individuellt. (Buikstra et al 2010:976) Michael Ungar, en av företrädarna för Resilience research centre, Dalhousie University, definierar resiliens enligt följande:

“In the context of exposure to significant adversity, resilience is both the capacity of individuals to navigate their way to the psychological, social, cultural, and physical resources that sustain their well-being, and their capacity individually and collectively to negotiate for these resources to be provided in culturally meaningful ways.” (Resilience Research Centre, Dalhousie University hemsida).

Länken mellan individuell och samhällelig resiliens framgår även här. Det är också tydligt att individen innehar en aktiv roll, snarare än att vara någon som mer eller mindre ger respons på, eller reagerar på förändring. Det betyder inte att individen har alla möjligheter att agera på ett sätt som gynnar honom eller henne, i definitionen finns det snarare en hänvisning till statens eller samhällets ansvar att tillhandahålla resurser.

En viktig aspekt att beakta när det gäller begreppet är dess relativa karaktär. Det vill säga att det är sammanhanget som avgör definitionen. (Luthar et al 2000) Det är alltså den lokala kontexten som kommer att medverka till en förståelse av vad resiliens kan vara och hur den kan uppnås, detta i relation till de aktörer som ingår, och vilka situationer som är aktuella i sammanhanget. Vad förväntas individerna visa motståndskraft emot? Vilka ”störningar” eller ”svårigheter” är det som skall bemötas? I detta resonemang ingår också medvetenheten om att det som innebär resiliens för någon inte nödvändigtvis innebär resiliens för någon annan. Man skulle kunna tänka sig att såväl individer som samhällen kan uppnå resiliens på någon annans bekostnad och/eller att resiliens i en miljö bara är en nod i ett nätverk av miljöer med skilda inslag av resiliens. Ett exempel som kan belysa detta är migration. Vi kan tänka oss att politiska skeenden i en del av världen kan leda till våldsamheter som utlöser flyktmigration. Individerna kommer att lämna ett samhälle som vid tidpunkten inte möjliggör goda livsvillkor, för att finna en plats där de kan överleva och bygga upp ett nytt liv. Anta att de kommer till Sverige där de blir anvisade ett boende i ett mindre samhälle i en kommun som haft en negativ befolkningsutveckling och vikande underlag för service. Kommunens sätt att möta denna befolkningsförändring är att välkomna flyktningarna för att uppnå en ökad befolkning. Man agerar i en viss riktning för att möta befolkningsförändringen och därmed ingår flyktmigrationen i en process som påverkar samhällets resiliens. (Stenbacka, kommande) Individerna som migrerat agerar också i termer av resiliens, de möter förändring och utarbetar olika strategier för att hantera förändringen. Migrationsexemplet kan också kasta ljus på kontextens betydelse och begreppets relativa karaktär. Andra aktörer skulle kunna hävda att det är migrationen och konsekvenserna för lokalsamhället som är ”svårigheten” som skall övervinnas, snarare än att den är svaret på en annan svårighet. (se Lo Piccolo & Leone 2008)

De tre begrepp som har diskuterats ovan är alla aktuella för att skapa en förståelse av etableringen av bredband på den svenska landsbygden. Här presenteras en fallstudie med syfte att synliggöra processerna.

”Vi pratar ju ofta stödjande strukturer, coachning eller rådgivning eller olika förhållningssätt. Som gör att man tar det där klivet ur någonting till någonting annat? Vad är det som gör att man tar det där klivet både som person och som grupp? Det är väldigt svårt att sätta fingret på, mer än att det ska vara en eldsjäl, du ska ha motivation, du ska gärna ha lite resurser och ibland ska det vara en liten kris också för att komma igång. Men vad som gör det ena eller det andra, och så måste det finnas det här kittet som gör att man kommer igång så att säga, förtroende... så att man vågar.”

Samarbete och kollektivt agerande på lokal nivå

Etablering av bredband i Järle

I maj 2010 får byinvånarna i Järle by veta att en elleverantör planerar att gräva ner luftledningarna. Det kommer att ske under det närmaste året. En av styrelsemedlemmarna i byalaget, Lars Carlsson, känner till att kanalisation för bredband kan samförläggas med elledningarna. Han har också ett kartmaterial som visar hur fastigheterna är belägna i Järle by, byalaget har flera år tidigare haft som projekt att tillgodose behovet av tomter i byn för att underlätta nybyggnation. En annan avgörande faktor är att när Lars Carlsson kontaktar länsstyrelsen för att undersöka i vilken omfattning man kan få bidrag, visar det sig att det går att få finansiering av den del av grävarbetet som sker utanför tomtgränserna. Det statliga ekonomiska stödet är avgörande för att få snabb förankring och beslut om samfinansiering av fastighetsägarna. Installationen av bredband i Järle by planeras och genomförs under en mycket begränsad tidsperiod med förankring hos en majoritet av byinvånarna, bland annat beroende på att information och kommunikation samordnas med kunskap om det lokala och en befintlig struktur för kollektivt agerande.

Byn som grund för kollektiv handling

Att bo i samma by, att leva under liknande geografiska förhållanden kan utgöra en viktig grund för att initiera kollektivt agerande. Hushållen har liknande

förutsättningar vad gäller transporter, tillgång till service, behov av en fungerande struktur för till exempel vatten, avlopp och vägar men också av sociala nätverk och aktiviteter som en del i platsgemenskapen. Dessa gemensamma utgångspunkter skapar särskilda förutsättningar för att påverka boendemiljön men också förväntningar om att man tillsammans ska arbeta för att bibehålla eller förbättra förutsättningarna.

Till förutsättningarna hör också en kontinuerlig spänning när det handlar om bygd i förhållande till centralort och land i förhållande till stad. Begränsade resurser leder till politiska beslut som i sin tur kan leda till lokala processer av till exempel motstånd, samhörighet och kollektivt handlande. Den offentliga servicen är inte lika självklar på landsbygden och man upplever att behoven

”Här måste man ju kämpa för minsta skitsak, för att behålla bokbussen eller en länsbusslinje eller vad det nu är för någonting. Här är vi vana att gå ihop och arbeta för sådana saker. Vi betalar samma skatt men vi har inte samma service. Man försöker dra ner på allt så det kan nog hänga ihop med det.”

ofta ifrågasätts och måste försvaras och förklaras.

Kan socialt kapital förklara processen i Järle?

Förutom den geografiska förankringen delar man ett socialt sammanhang där sociala nätverk skapas och omskapas. Ett begrepp som kan användas för att förstå och förklara sådana processer är socialt kapital.

Ett socialt kapital växer inte fram ur ingenting. Exempel på grunder för socialt kapital kan vara ett livaktigt föreningsliv, en gemensam ekonomisk bas, kulturell eller religiös samhörighet men också platsbaserad social gemenskap och aktiviteter som härrör ur en sådan gemenskap. Byalaget i Järle bildades 1973 och det första gemensamma projektet var att anlägga en lekplats. Sedan dess har flera gemensamma intressen tillkommit. I byn finns Sveriges äldsta järnvägsstation och byalaget bedriver sedan många år café och tar emot besökande på museijärnvägen. En gång om året anordnas Järle marknad och Järle byablad kommer ut med fyra nummer om året. Järlegården är en byggnad

som byalaget köpt in och renoverat, den går att hyra för fester och andra aktiviteter. Ytterligare exempel på gemensamma ageranden berör en gångbro, en båt och en isbana. I byn finns det således en mix av både fysiska platser eller arenor som inbjuder till möten men också sociala aktiviteter och nätverk. *”Vi träffas mycket i olika grupperingar och kommittéer. Vi umgås en del.”*

”Lokalt engagemang måste nästan växa fram. Det finns inte där naturligt. ... Man tänker olika. Nånannanismen. Man tar inte ansvaret själv. ... Staten och samhället ska göra det. Ett synsätt som är mer utbredd idag.”

Gemensamt är att både platserna och aktiviteterna utgör en bas för mänskliga möten kontaktskapande – en bas som kan vara av stor betydelse för agerande under en externt initierad förändringsprocess eller i initiering av nya, internt formulerade projekt. Ett engagemang kan växa fram ur egenintresse, som exempelvis att föräldrar engagerar sig i just en lekplats eller en isbana. Men gränsen mellan individuella och kollektiva intressen är flytande och formerna för engagemanget kan förändras, växa i styrka och tas fram när det behövs. Även om invånarna värnar om sitt boende är det inte självklart att det leder till ett gemensamt engagemang. Det kan finnas en grund för engagemanget att växa på, men den är inte given.

En annan aspekt när det gäller kanaliseringen av engagemanget gäller frånvaron av konkurrerande föreningar. Byalaget är etablerat, det spänner över en mängd olika aktiviteter och verksamheter och det finns inte någon konkurrens i form av andra föreningar i byn. En styrelsemedlem menar att det innebär att det är ett bra forum att driva olika slags frågor i, just för att det samlar de som faktiskt bor på platsen, oavsett övriga intressen. På det sättet utgör byalaget en kollektiv tillgång, men det behöver inte betyda att det är självklart för alla att använda det som ett forum för kommunikation och för att förändra.

”Naturligt för oss som bott länge, kanske inte lika naturligt för nyinflyttade att veta vad man ska ha det till.”

En annan viktig tillgång är lokal kännedom om de fysiska förutsättningarna och aktuellt kartmaterial, det är en nödvändig utgångspunkt för att kunna ringa in och kontakta berörda fastighetsägare. Det ska gå relativt snabbt. När arbetsgruppen fått vetskap om att det går att få bidrag så skall ansökan göras, omfattningen bestämmas och ekonomin beräknas. Under sommaren 2010 är det några personer från arbetsgruppen som vandrar runt och informerar, diskuterar och förankrar processen. I september skall elleverantören påbörja sitt arbete och innan dess skall allt vara klart inklusive beslut om bidrag. Tidsaspekten gör att byalagets projektledare får fatta många beslut på egen hand. En del var kontaktade men informationen når alla i byn först efter det att beslutet är taget. I november kallar byalaget till ett informationsmöte där omkring hälften av byns 43 hushåll finns representerade. Samtliga närvarande är positiva till att gå vidare. Arbetsgruppen fortsätter sin uppsökande verksamhet under vintern och våren och nu har 32 fastigheter kommit med: *”Ett fotarbete, vi gick runt och pratade med alla.”* Avgörande för att få hushållen att delta i processen är att arbetsgruppen kan hänvisa till möjligheten att få statligt ekonomiskt stöd. *”Det här att någon satsar på oss...”* Då är det ett kortare steg till att bestämma sig för att själv stå för kostnaden för anslutning av varje fastighet. Byinvånarnas agerande hänger således ihop med statliga stödstrukturer. I ett tidigt skede tas också beslutet i byalaget att kostnaden ska fördelas lika mellan fastigheterna. Det ska alltså inte spela någon roll om man som enskild husägare har tre eller trettio meter till anslutningspunkten, alla betalar lika mycket för att ansluta sig.

Även om det sociala kapitalet förutsätter någon form av breddade nätverk är enskilda individer eller betydelsen av så kallade eldsjälar ett vanligt tema när man diskuterar utvecklingsprocesser på landsbygden. Lars Carlsson håller med om att han ingår i kategorin eldsjälar och understryker att det är avgörande att det finns flera som är mer engagerade än medelinvånaren. Ett exempel från Järle är arbetet med tidningen.

”På 40 år har det varit tre eller fyra par som har gjort vårt byblad. På ideell basis. Det kanske handlar om tio personer som är riktigt engagerade. Och så en grupp av perifera människor som man vet att man kan ringa. Denna närmaste grupp blir mycket betydelsefull.”

En enskild individ är således beroende av dels ett nära nätverk med individer som snabbt kan aktiveras och som också är insatta i arbetsformerna, och dels ett yttre nätverk av personer som man kan lita på att de finns tillgängliga. Olika grad av aktivitet och engagemang är således ingen nackdel utan kan också underlätta eftersom behoven kommer att växla. För att sådana inre och yttre nätverk ska fungera krävs att man har förtroende för varandra och att man som individ upplever att man tas tillvara på rätt sätt. En tolkning skulle kunna vara att ett fåtal personer driver utvecklingen och att övriga följer, men lika sannolikt är att det är utbytet – dialogen och förankringen människor emellan – som utgör drivkraften.

Tillit

Tillit eller förtroende är betydelsefulla begrepp i sammanhanget och därför är det relevant att diskutera på vilket sätt sådana kapital kan byggas upp. För att få med sig invånarna krävs att den som presenterar förslaget har ett slags mandat att föreslå en förändring som påverkar en större grupp. *”Man måste bygga upp ett förtroende i alla föreningar, eller gemensamma strukturer.”*

Vad kan då sägas vara grunden för uppbyggnaden av ett sådant förtroende i Järle? Det är dels *kunskap*, som i det här fallet betydde initierade personer. En person i arbetsgruppen var bekant med olika slags planläggningsfrågor, med en vana att kartera och kunde presentera kartor och dragningar på ett övertygande sätt. Två andra var kunniga vad gällde tekniken och kunde förklara varför man valde att göra på just det här sättet, vilket som var alternativet, vad som betraktades som hot (dåliga äldre ledningar) och vad som kunde ses som en möjlighet (billigare med ett abonnemang som innehåller både datakommunikation, telefoni och TV). En tredje som arbetar med sitt företag hemifrån och är beroende av att kunna överföra stora informationsmängder kunde bidra med argument kring distansarbete och dataöverföring. Förutom kunskap var det också av betydelse att byalaget har en kollektivt uppbyggd *historia*, en historia som inbegriper resultat och leverans.

”Det finns förtroende lokalt. Det finns någon anda som byalaget står för. Vi vet att vi kan göra saker tillsammans och att det oftast blir bra också.”

Tidigare projekt har lett till konkreta förbättringar och kontinuerliga aktiviteter som etablerande av förskola, öppen förskola, kulturaktiviteter och inköp och renovering av Järlegården. Samtidigt spelar det förstås roll hur man presenterar ett förslag.

”Vi lade väl upp det strategiskt och framförde det på ett sådant sätt. Argumenterade att man tjänade in summan på tre år.”

Tilliten kan också omfatta aktörer på marknaden, det handlar om personliga möten. Arbetsgruppen upplevde att det fanns en flexibilitet hos elbolaget gentemot det tillkommande inslaget i processen och de förändrade arbetsformerna, och menar att elbolaget å sin sida upplevde att bredbandsprojektet har underlättat kontakterna med fastighetsägarna och möjligheterna att genomföra sina arbeten. (Järle byalag 2011, Slutrapport för projekt Bredband i Järle by)

Ett antagande är att när marknads aktörer når ner till lokal nivå och personliga möten kan båda sidor uppleva tillit och utveckla en praktik som bygger på denna tillit – något som kan innebära positiva aspekter för både företag och landsbygdens invånare. Det kan till exempel handla om att underlätta tillträde till tomter och att vara öppen för flexibla lösningar. Närhet tas också upp som en betydelsefull faktor i kontakterna med grävföretaget. Att företaget verkar på orten ses som betydelsefullt för ansvarstagande. Företagaren ska finnas i det lokala sammanhanget också i fortsättningen och är beroende av goda relationer.

”En i byn berättade att han brukade jobba för en grävfirma i Nora, och det företaget kunde presentera en offert. När det är en som är nära, man tar ett helt annat ansvar.”

En aspekt av det sociala kapitalet handlar om huruvida det knyter samman människor med liknande förutsättningar ”bonding”, eller om det kan utgöra en kraft att knyta samman även individer med olika bakgrunder och förutsättningar, ”bridging”. (Woolcock & Narayan 2000) Det senare kan innebära att man har förståelse för olikheter, som exempelvis olika ekonomiska förutsättningar. Ett exempel kommer från hur man hanterade ekonomin i bredbandsprocessen. En anmälningsavgift på 2000 kronor var obligatorisk och därutöver kunde hushållen anpassa när de skulle betala resterande summa. Det innebär också att det finns en ömsesidig tillit, dels från byinvånarna gentemot arbetsgruppen från byalaget och dels från arbetsgruppen (de ansvariga) gentemot invånarna. Denna ekonomiska lösning var möjlig eftersom man fick kredit hos de ingående aktörerna och genom att byalaget hade en viss ekonomisk buffert. Banklån kunde man få med Järlegården som pant.

I en mindre by kan man tänka sig att befolkningsunderlaget är så litet att grupper måste bestå av olika slags individer för att det över huvud taget ska bli en grupp. Å andra sidan kan en by eller bygd ha lockat till sig människor med liknande bakgrunder och socio-ekonomiska förutsättningar. Hur man betecknar likhet respektive olikhet är däremot inte enkelt, man kan vara lika för att man har liknande mål och anser sig kunna agera, snarare än att man liknar varandra i ålder eller socioekonomisk status:

”Man är ju inte lika på det sättet... men däremot är man väl lika på det sättet att man har någon slags både skriftlig och muntlig ådra som göra att man hamnar på, man tycker sig vara likställd. Inte något slags elittänkande, men att i rätt sammanhang så levererar man bättre än om man känner sig underställd. Vi försöker ha det högt i tak, välkomnande. /.../ För att individen själv ska trivas måste man hitta sin position, hitta in i sammanhanget.”

Kompetens

När Lars Carlsson initierade arbetet med bredbandsprojektet utgjorde den lokala kompetensen en viktig pusselbit. Genom arbetet i byalaget kände han till vilka som arbetar inom IT-branschen och det gick snabbt att engagera personer med kunskap kring tekniken vilket innebar en större trygghet i samtalen med de

”Det gäller bara att veta om dom. Alla kan göra någonting. Fortfarande finns det kompetenser som jag hittat på senare år – som har funnits här lika länge som jag.”

externa aktörerna. I bredbandsprojektet blev det ett fokus kring kompetens riktad mot informationsteknologi – olika projekt riktar ljuset mot olika kompetenser och en inställning till lokalt utvecklingsarbete är att kompetenser finns överallt.

Individuell kompetens kan också definieras i termer av kulturellt och socialt kapital (Bourdieu 1977), det vill säga utbildning och kunskap liksom nätverk och kontakter. Eftersom möjligheten att känna till alla kompetenser i en by är begränsade till den information man får i sociala sammanhang finns det en risk att ”kompetensbasen” byggs upp i redan existerande sammanhang, samt att formell kompetens (som utbildning och yrke) blir mer synlig än informell (kunskap och färdigheter uppnådda och utvecklade i andra sammanhang). I

”Vi är ju ett par stycken i det här gänget som jobbar med IT på dagarna. /.../ Vi känner ju till snacket, vet ungefär hur det fungerar. Vilket är en fördel naturligtvis. /.../ Det blir mycket tekniksnaack.”

exemplet Järle innebar det att två personer (män) som arbetar inom IT snabbt kunde lokaliseras och engageras, vilket underlättade projektets genomförande.

Det är fördelaktigt för det enskilda projektet men sett i ett större perspektiv kan det också innebära att vissa kompetenser inte blir synliga eftersom existerande nätverk kan tendera att förstärka sig själva. Lars Carlsson uttrycker problematiken i frågan:

Ett argument för att inneha formell kunskap är att man kan bemöta frågor och tveksamheter. Men eftersom formell kunskap inom IT i högre grad återfinns hos män än hos kvinnor är det rimligt att ställa frågan huruvida bredband på landsbygden utvecklas till en fråga som binder samman män och där mäns

kompetenser värderas högre. Även om arbetsmarknadens könsmissiga segregering innebär att det är män som arbetar med IT formellt är kvinnor i minst lika hög utsträckning användare av tekniken, när den är etablerad. En fråga man kan ställa sig är om det vore relevant att medvetet involvera såväl män som kvinnor i processen – både för att bredbandsprojektet som sådant inte ska bli ”ett manligt projekt” och för att påverka strukturerna framöver, inför kommande projekt. En medvetenhet om betydelsen av mäns respektive kvinnors deltagande bör också gälla processer och nätverk som främst involverar kvinnor.

”Hur lär man känna varandra? Vilket kitt behövs? Ska man lista folk på en hemsida, göra dom sökbara? Det kan man göra som företagare, men som personer med kompetenser, så gör man inte riktigt.”

Inom ramen för forskningsprojektet RESTRIM (Restructuring Rural Marginal Areas in Europe) var en av slutsatserna att det är mest fruktbart att betrakta socialt kapital som en process och praktik snarare än en kvalitativ egenskap. Socialt kapital utgör en metafor för de kvalitéer som kännetecknar vissa relationer som kan vara gynnsamma för att uppnå andra fördelar eller tillgångar. (Árnason, Nightingale, Shucksmith & Vergunst 2009) Ett fokus på processen betyder att frågan om ”orsak och verkan” blir underordnad processer och praktiker inom processer. Det är då möjligt att ta hänsyn till och lära sig av olika platsers förutsättningar och lokalt specifika processer, samt att undvika en klassificering av platsers innehav av socialt kapital. En diskussion kring processer kan utmynna i en konstruktiv dialog kring deltagande och representation.

Governance

– en del av processen

Governance kan förstås som nya eller förändrade styrningsformer som involverar flera sektorer, privata, offentliga och civilsamhället. I föreliggande exempel är det civilsamhället i form av byalaget som står i centrum liksom frågan om hur byalagets agerande kan förstås inom ramen för sådana nya

styrningsformer. Oavsett hur ”nya” de är uppkommer de och praktiseras i ett sammanhang som bygger på tidigare erfarenheter och strukturer. Forskning om governance på landsbygden har visat att en bygds historia har betydelse, den geografiska, sociala och ekonomiska kontexten påverkar förutsättningarna att agera. Det kan handla om befolkningssammansättning, försörjningsstrukturer och relationerna till andra platser (O’Toole & Burdess 2004). Från början av 1970-talet till slutet av 90-talet ingick Järle i Axberg kommun, med egen kommunalnämnd i Örebro kommun. Omfattningen av ansvarsområden har förändrats med tiden, från början var de begränsade, därefter skedde en utökning för att sedan minska igen. Efter det att kommunalnämnden lagts ner så vidtog ett översiktsplansarbete där man upplevde att landsbygden helt tappats bort. Det tände en gnista till samarbete mellan byarna som ingick i Axberg kommun. Dessa erfarenheter av den lokala statens, det vill säga kommunens, tillbakadragande har med stor sannolikhet påverkat den utveckling som skedde. I byarna har det byggts upp erfarenheter av att både ta större ansvar med ett större handlingsutrymme, samt att detta ansvar blivit mindre, ”*det finns en slags beredskap.*” Tillgången till resurser har förändrats men en beredskap att agera kollektivt samt att utveckla ett lokalt ledarskap kan finnas kvar. Den kan vara ständigt aktiv eller vila under perioder.

Tidigare och nuvarande politiska organisationsformer har betydelse för hur formerna för lokal utveckling skapas och omskapas. Olika nivåer (nationell, regional och lokal) kan ha olika betydelse under olika tidsperioder och inom olika områden. Den statliga nivån anges i det undersökta fallet vara avgörande i bredbandsprocessen. Det är därifrån det ekonomiska stödet kommer och det ekonomiska stödet är avgörande för att individer ska satsa egna ekonomiska medel och tid i projektet. I processen kan vi också identifiera de privata aktörerna eller ”marknaden” som ses som en huvudaktör i sammanhanget. Men eftersom marknaden reagerar på lönsamhet är nationell medfinansiering nödvändig. Civilsamhället är avgörande eftersom initiativet måste komma från konsumenterna själva. Staten upplyser om förutsättningarna men det är civilsamhället som förväntas koppla samman förutsättningarna med själva genomförandet/marknaden. På så sätt är genomförandet av ett bredbandsprojekt ett tydligt exempel på en ”governance process”, det vill säga en form av medbestämmande och medagerande som inbegriper ett samarbete mellan privata och offentliga aktörer liksom civilsamhället.

Lars Carlsson i Järle ger ännu ett exempel på ett inslag i processen. I en grannkommun har en man fått uppdraget att vara kommunombud i en bredbandssamordningsgrupp. Han håller föredrag om hur processen kan gå till

och ökar på så sätt lärandet i regionen vilket kan bidra till att processen går snabbare. Ombudet finns även i Länsbygderådet som bildat en grupp för att förmedla kunskap. Länsbygderådet finansieras av Regionförbundet och detta samarbete är betydelsefullt för att statens stöd till bygderna ska vara effektivt. Kommunombudet finansieras av länsbygderådet och regionförbundet och det statliga stödet har en avgörande betydelse. En stödjande struktur på regional nivå kan skapas. För Järles del blev kontakten med en grannkommun viktigare än kontakter med den egna kommunen, Örebro. Byalagets ansvariga upplevde att grannkommunen hade en annan slags beredskap för frågan, där fanns ett bygderåd och en bredbandssamordnare med etablerade kontakter med aktörer på marknaden.

Sammanfattningsvis var den regionala nivån, länsstyrelsen, viktig eftersom den hanterar det finansiella stödet (projektbidrag och bredbandssamordningsgrupp). En uppfattning är att länsstyrelsen kunde varit mer tydlig med sin information i ett tidigt skede. Den lokala nivån i form av en grannkommun var avgörande i att ge stöd till genomförande; förmedla kontakter. Bidraget till bredbandsutbyggnad är ett konkret exempel på hur staten, marknaden och civilsamhället tillsammans förväntas medverka i en process. Av exemplet Järle by framgår att statens intervenering i form av en nationell policy om ett konkret ekonomiskt bidrag varit avgörande för att skapa ett kollektivt engagemang. Frågan om var gränsen går för vilket ansvar som skall läggas på den enskilda eller på civilsamhället kan givetvis diskuteras, liksom i vilken grad staten ska kompensera ojämlika levnadsförhållanden mellan exempelvis stad och landsbygd eller mellan olika stadsdelar och förorter.

Resiliens

Begreppet resiliens rymmer många aspekter och forskare är inte eniga om en definition. En utgångspunkt är att vad som utgör resiliens kommer att förändras beroende på vad man undersöker och begreppet belyser relativt snarare är fasta aspekter av hållbarhet (Luthar m fl 2000). Det är därför inte meningsfullt att försöka definiera universella faktorer som utgör respektive bygger upp resiliens. Men det finns ändå några beståndsdelar som är relevanta att beakta inom ramen för studier av landsbygdsförändring och -utveckling. Resiliens kan förstås som en process som inbegriper en förmåga att hantera förändring, att landa på fötterna och att få ut något positivt även under försvårande omständigheter. En viktig beståndsdel är idén om att övervinna motgångar (Buikstra m fl 2010) För

att ett samhälle skall anses inneha resiliens skall det finnas nödvändiga resurser för att bistå individer och grupper som exempelvis nätverk, relationer och en samhällskontext. (Ungar 2003, 2005)

I en by kan resiliens innebära att se möjligheterna i en föränderlig verklighet, eller att komma med nya lösningar på gamla problem. Detta hänger också ihop med en pragmatisk attityd, att skilja mellan vad som kan förändras och vad man måste acceptera. Detta resonemang kan synliggöras genom synen på vem som har ansvar för utbyggnaden av bredband för de delar av landet där det inte lönar sig för de privata aktörerna, och vem som ska ta initiativet.

”För mig var det självklart. Jag har ju kontakter i Hela Sverige ska leva, jag visste ju att kommersiella aktörer aldrig kommer att ta sig an detta. Och med de teknikkunskaper jag har så visste jag att det aldrig kommer att fungera med ett mobilt bredband. Och även om man bygger ut 4G så räcker det inte på sikt. Så för mig var det självklart. Att markförlagd fiber är enda alternativet.”

Underförstått är att staten dragit sig tillbaka och att marknaden ska vara huvudaktören i utbyggnadsprocessen. Som en följd av att det inte kommer att vara ekonomiskt lönsamt i alla delar av landet vilar en del av ansvaret på civilsamhället. Men även om lokalt engagemang välkomnas har staten och samhället en roll att spela.

Resiliens handlar också om hur man hanterar störningar eller hot. Ett hot i sammanhanget var åldern på befintliga kopparledningar. I bakgrunden låg också ett antagande om att dessa ledningar inte kommer att bytas ut och att ett hotande scenario skulle vara bristande tillgång till nät för TV, telefoni och annan kommunikation. Bredband sågs däremot som en positiv möjlighet, inte som ett hot – och på sätt samverkade flera olika processer med antaganden om framtiden och resulterade i ett kollektivt agerande och satsning på fiberkabel.

Kunde invånarna i Järle by nå ett kollektivt agerande som påverkat levnadsförhållanden i en positiv riktning på grund av att byn har hög resiliens, en underliggande beredskap att stå emot och utnyttja en förändringsprocess? Eller är bredbandsprojektet en extern förändringsprocess som gett byinvånarna en möjlighet att öka möjligheterna till en hållbar utveckling, till en högre grad

av resiliens? Berättelsen om Järle och byalagets relevans pekar mot en befintlig underliggande beredskap, och ett sammanhang där beredskapen kan utvecklas

Beredskapen – det måste ju vara att man har någon form av helhetssyn, man sätter in saker i sitt sammanhang och ser möjligheterna.

och leda till handling.

Men projektansvarig tror att engagemanget också skulle kunna byggas upp runt en sådan fråga som bredband och exemplifierar med att det bildas fiberföreningar. Men det krävs en handfull personer som gemensamt driver en fråga.

Kommunikativ resiliens

Ett spår handlar om betydelsen av kommunikation. Det kan handla om att kommunicera rutiner och traditioner, identitetsaspekter, bibehållande av nätverk för kommunikation liksom att legitimera såväl kritiska som negativa känslor. (Buzzanell 2010) Några av dessa aspekter framträder särskilt tydligt i processen. Rutiner för att processa frågor kommuniceras inom byalaget liksom lokala traditioner (det kan handla om pubkvällar, marknader eller aktiviteter kring järnvägen). Byalaget kan också förstås som ett nätverk för kommunikation och där finns en ambition om att ha ett öppet förhållningssätt.

”Man kommer nära varandra på något sätt, man kan utbyta idéer och det är högt i tak.”

”När vi sitter på ett årsmöte så kan vem som helst lyfta en fråga, utan att man säger att `det här hör inte hemma här´. /.../ Det blir ju till slut att man öppnar inte käften för det är fullkomligt meningslöst. Men så har inte vi. Och det har vi strävat efter att inte ha.”

Genom kommunikationen försöker man skapa legitimitet, det handlar också om att hitta en balans mellan vad som är möjligt och inte möjligt (se Hegney m fl 2007) samt att vara lyhörd. *”En farlig attityd om man bara bestämmer sig för hur det ska vara, viktigt att man har en dialog.”* Det betyder inte att dialoger alltid uppkommer, gensvaret kanske uteblir. När sedan ett färdigt förslag presenteras är många med, ”de hakar på”. Detta kan hänga ihop med förtroende, att man förlitar sig på att det blir bra eftersom det har blivit bra tidigare och eftersom initiativtagarna har kunskap. Men – det skulle också kunna vara ett resultat av en dialog som inte har fungerat; att man i tidigare sammanhang känt sig avvisad.

Kommunikativ resiliens kan också handla om att lyckas förmedla kunskaper. *”Jag har lärt mig genom att vara med i andra sammanhang”*. Man lär sig i ett sammanhang och flyttar över det till ett annat, det kan innebära snabbare processer och ett utökad utbyte mellan platser eller bygder.

Resiliens för vem?

Några forskare har betonat att när man talar om resiliens är det nödvändigt att se hur individer, grupper och/eller platser förhåller sig till varandra. (Pikea m fl 2010) Det som innebär en positiv utveckling för någon behöver inte betyda det för andra. En fråga som byalaget varit engagerad i handlade om en tågpendel från Nora till Örebro. Järnvägen har sin sträckning genom Järle by. När Järle by fick frågan om hur man såg på tågpendeln var man först intresserade, men när det visade sig att tåget sannolikt inte skulle stanna i Järle beslutade man sig för att arbeta mot tågpendeln. Byalaget uppmanades att visa att det fanns ett rimligt underlag för ett tågstopp i Järle men kom fram till att det var omöjligt att visa detta. Resultatet är inte klart men i dagsläget är pendeln lagd på is. Ett resultat som skulle kunna tolkas som negativt för Noras resiliens samtidigt som en tågpendel som inte stannar i Järle, men som utgör ett hinder i lokalsamhället, skulle bli negativt för Järles resiliens.

I bredbandsprojektet visade det sig också att man berörs olika på lokal och individuell nivå. En ambition var att nå alla, och ledaren för projektet tror att man också nådde nya grupper eller individer, bredband är en fråga som förenar många. I andra frågor kan det bli en automatisk exkludering, om det handlar om en lekplats riktar man sig till barnfamiljer och så vidare. Trots det blev det en exkludering, och eftersom det handlade om fastigheternas belägenhet fanns det hushåll som man ansåg bodde för långt bort. I efterhand menar man att processen gick för snabbt och att man skulle ha arbetat för en mer övergripande lösning.

Avslutning

Det lokala utvecklingsarbetet kännetecknas av individens initiativ men processen är beroende av en bred förankring, både i genomförandet av själva (fot)arbetet men också för att uppnå ett rimligt kundunderlag. Här kan en gemensam historia och tillit utgöra betydelsefulla faktorer.

De begrepp som har diskuterats här – socialt kapital, governance och resilience – har utvecklats ur olika vetenskapliga discipliner men har alla fått en central betydelse inom forskning kring lokal utveckling och lokalt kollektivt agerande i rurala kontexter. Socialt kapital kan ses som en process som har att göra med en potential för att tillsammans skapa utveckling. Resiliens betonar förändringsaspekten, individens och grupperns förmåga att hantera förändring, att anpassa sig och att utmana nya omständigheter. Governance är ett begrepp som beskriver strukturen inom vilken denna utveckling äger rum.

I en bygd kan det finnas en beredskap för förändringsprocesser. Denna beredskap kan utgöras av en struktur för organisering och beslutsfattande av formell eller informell karaktär, som till exempel ett byalag. När bygden upplever ett hot eller en möjlighet kan beredskapen aktiveras. En sådan beredskap kan förstås som resiliens, en förmåga att kunna hantera förändring.

Några forskare har också belyst hur begreppen kan förstås i relation till varandra. Wilson (2010) relaterar resiliensbegreppet till socialt kapital och menar att en väl utvecklad interaktion mellan människor ses som ett starkt utvecklat socialt kapital. (Wilson 2010:369). Buikstra m fl (2010) betonar också betydelsen av sociala nätverk för att nå resiliens. I en studie av ”new rural governance” med ett genusperspektiv framgår att socialt kapital förstått som nätverk är integrerat med governance (Pini 2006). Inom de nya strukturerna och styrningsformerna skapas nya nätverk och ordningar, och aktörerna intar nya roller. Ett byalag är dels en aktör som förhandlar gentemot lokala staten (kommunen) den regionala eller statliga nivån och dels en aktör som agerar lokalt, som ett organ med mandat att fatta beslut som påverkar den lokala nivån

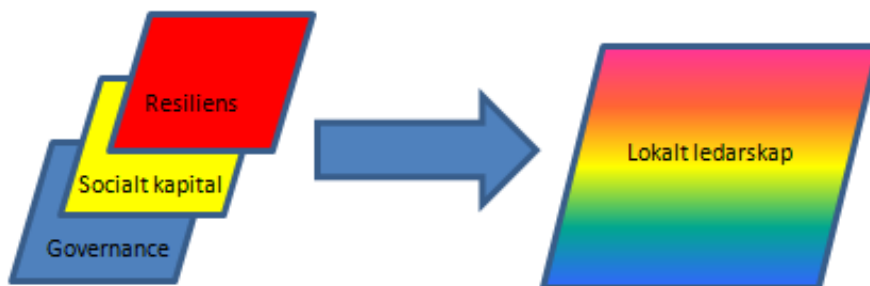
och enskilda individer. Det kan till exempel gälla hur långt ett byanät ska sträcka sig. Vilka fastigheter hamnar innanför nätet? Den lokala medborgaren har multipla roller. Hon eller han är dels en konsument som har ett behov av en viss produkt, dels en aktör i det strukturella sammanhanget som inbegriper lokala styrelseformer och övergripande samarbeten och dels en lokal representant som ska ta tillvara det lokalas intressen i en sådan övergripande process. (se också Goss 2001)

Processen avseende etableringen av bredband i en landsbygdskontext är ett exempel på ett samarbete mellan staten, marknaden och civilsamhället, det vill säga governance. Initiativet till processen kommer från staten medan initiativen till de enskilda projekten förväntas komma från civilsamhället. I dessa processer innehar de lokala aktörerna multipla roller.

En betydelsefull utgångspunkt är att begreppen som diskuterats här inte är neutrala; nätverk innehåller alltid maktrelationer och det kan inte vara ”upp till var och en” att ”skaffa sig ett socialt kapital” för att hantera nya utmaningar. Snarare bör man vara medveten om att utvecklingsprocesser är beroende av sin lokala kontext och att många förhållanden påverkar effekten av politik på lokal nivå.

Lokalt ledarskap

Figuren visar en schematisk bild av hur de tre processerna samverkar. Governance, socialt kapital och resiliens utgör olika lager i ett lokalsamhälle. Det lokala ledarskapet kan sägas vara det som sker när lagren sammanfogas och samverkar. Det blir en marmorerad bild där olika processer blir tydliga i olika tidsrumsliga sammanhang.



Lokalt ledarskap kan praktiseras individuellt och kollektivt. Men det som fallstudien av bredbandsetableringen främst belyser är att det lokala ledarskapet

bör ses som en process som inbegriper aktörer såväl som strukturella förhållanden. De aspekter av det lokala ledarskapet som utmärker sig som särskilt betydelsefulla och som inbegriper såväl möjligheter som begränsningar är:

- Ansvar, ett ansvar som delas av de ingående parterna, det kan gälla ansvar för olika delar i en utvecklingsprocess.
- Insikter, vilket inbegriper kunskap om såväl lokala som regionala och institutionella kontexter.
- Drivkrafter, aktörers intentioner att skapa utveckling. Drivkrafter i kombination med insikter och ansvar kan leda till anpassning efter rådande omständigheter men också att man utmanar och söker alternativ.
- Dynamiska rum där dessa processer kommer till uttryck, kan vara sociala eller fysiska mötesplatser, relationer mellan människor samt mellan människa-plats.

Bredbandsfrågan kommer att påverka platser och individer över hela landet. Det har både att göra med själva tekniken, en ökad tillgänglighet och ökade möjligheter att bo och verka på landsbygden. Men den påverkar också det lokala ledarskapet som process och den lokala struktur som finns, byggs upp och förändras i bygderna. Lokala grupperns arbete med bredbandsfrågan påverkar deras framtida legitimitet och möjligheter att fortsätta påverka bygdens utveckling, att driva projekt liksom att upprätthålla sociala nätverk.

Teilmann fann samband mellan tidigare engagemang och inställningen till fortsatt engagemang; att de som en gång kommit in i sådana roller kunde tänka sig fortsätta. Det betyder att om lokala invånare engageras en gång är chansen större att de är kontinuerligt engagerade inom olika områden. (Teilmann 2012) Enligt Teimanns studie är det möjligt att genom att påverka den individuella nivån, som enskilda projektledare, kan man stimulera fortsatt nätverksbyggande. Det ger ännu en insikt i betydelsen av bredbandsprocessen för att påverka även framtida utvecklingsprojekt och initiativ. I Järle har tidigare engagemang bidragit till att skapa en struktur som var betydelsefull för att organisera arbetet kring bredbandsprojektet.

Gray och Sinclair menar att lokala ledare ofta upplever en stress eftersom de sällan har tillgång till de resurser de skulle behöva och att de därmed är beroende av externa beslutsfattare. En annan problematik i samma studie handlar om svårigheten att nå en kollektiv mobilisering eftersom olika intressen delar samhället och inte medger stöd för det lokala ledarskapet (Gray & Sinclair 2005). I ett sådant sammanhang förefaller bredbandsutbyggnad vara en fråga som det kan vara lättare att nå samsyn kring, det är en fråga som inte delar upp människor avseende exempelvis kön, klass eller etnicitet. Det skulle därför kunna ses som ett särskilt intressant område för att nå kollektiv mobilisering eftersom det skulle kunna leda till ökad vertikal samhörighet på landsbygden. Det finns en möjlighet att ta till vara sådana processer för en progressiv landsbygdsutveckling även inom andra områden. På landsbygden ser inte segregationen ut på samma sätt som i staden. Människor med olika förutsättningar lever närmare varandra (inte nödvändigtvis i fysisk mening) och det kan också innebära att man delar mera likartade förutsättningar. Det utgör en möjlighet för att bygga överbryggande socialt kapital, en möjlighet som inte ska underskattas eller ”planeras bort”

I arbetet med bredbandsprojektet betonas såväl kollektivt som individuellt agerande inom det lokala ledarskapet. En individ är viktig för att sätta igång en process, men ett kollektivt ledarskap har mer legitimitet. I Järle blev mixen konkret genom att initiativtagaren handplockade en arbetsgrupp, arbetsgruppen blir ett viktigt bollplank och ger starkare mandat. Arbetsgruppen kunde dessutom befästas formellt genom att bli en del i byalagets arbete (bland andra arbetsgrupper). Lokala aktörers legitimitet genom sina professionella roller bör också beaktas. Det är inte ovanligt att personer knyts till arbetsgrupper och ledande funktioner på grund av sin professionalitet, det vill säga formella kunskaper inom ett visst område. Det är positivt genom att lokal kompetens tas tillvara och frågor kan lösas snabbare och erhåller legitimitet. Samtidigt betyder det att dessa individer har begränsade tidsramar och kan ha svårigheter att dedikera tid till det frivilliga arbete som deltagande i det lokala ledarskapet vanligtvis innebär. Det betyder att en bygd är beroende av ett inflöde av individer med varierade professionella kunskaper. Det betyder också att det är av stor vikt att se den kunskap och kompetens som finns lokalt, formell såväl som informell. En fara är att faktorer som kön, ålder och etnicitet kan påverka hur kompetens syns och tas tillvara. Ur ett landsbygdsperspektiv kan det begränsade befolkningsunderlaget utgöra en fördel eftersom det kan leda till att individer både blir synliga och att de upplever att de behövs, i en gles struktur

är varje nod av stor vikt. Den andra sidan av detta är att också ett utanförskap kan upplevas som tydligare.

Oavsett om ett bredbandsprojekt leder till att en organisationsstruktur etableras eller om en etablerad struktur bidrar till genomförande av ett bredbandsprojekt har det betydelse för processer avseende det lokala ledarskapet och dess möjligheter att verka liksom för individers upplevelser av sin möjlighet att påverka och delta i detta ledarskap. Eftersom dessa processer också påverkar framtiden är det viktigt att betänka maktförhållanden och vilka konsekvenser de kan medföra.

Muntliga källor

Intervju med Lars Carlsson samt delvis Kjell Duberg och Richard Sievert, samtliga medlemmar i arbetsgruppen rörande bredbandsprojektet. Järlegården, 19 mars 2013.

Skriftliga källor

Adams, D. & Hess, M. 2001. Community in public policy: fad or foundation. *Australian Journal of Public Administration* 60 (2), 13-23.

Agnitsch, K., Flora, J. & Ryan V. (2006) Bonding and Bridging Social Capital: The Interactive Effects on Community Action. *Community Development* 37(1), 36-51.

Árnason, A., Shucksmith, M. & Vergunst, J. 2009. Comparing Rural Development. Continuity and Change in the Countryside of Western Europe. *Perspectives on Rural policy and Planning series*. Farnham: Ashgate, 73-99.

Berglund, A-K. 1998. Lokala utvecklingsgrupper på landsbygden: Analys av några lokala utvecklingsgrupper i termer av platsrelaterad gemenskap, platsrelaterad social rörelse och systemintegrerad lokal organisation. *Geografiska regionstudier nr. 38*. Akademisk avhandling. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.

Besser, T. L. (2009) Changes in small town social capital and civic engagement. *Journal of Rural Studies* 25 (xx), 185-193.

Bock, B. 2004. Gender and new rural governance: theory and practice of rural women's inclusion in policy making. I: *IRSA World Congress on Rural sociology*. Trondheim. July 2004.

Bowles, S. & Gintis, H. 2000. Social capital and Community Governance. *Economic Journal* 112, 419-436.

Buikstra, , E. et. al. 2010. The components of resilience – perceptions of an Australian rural community. *Journal of Community Psychology*, 38(8), 975-991.

Cloke, P., Milbourne, P. & Widdowfield, R. 2002. *Rural Homelessness: issues, experiences and policy responses*. Bristol: The Policy Press.

Forsberg, A. 2010. Kamp för bygden: En etnologisk studie av lokalt utvecklingsarbete. Akademisk avhandling. Institutionen för kultur- och medievvetenskaper. Umeå universitet.

Fraser, C., Jackson, H., Judd, F., Komoti, A., Robins, G., Murray, G., Humphreys, J., Pattison, P. & Hodgins, G. (2005) Changing places: The impact of rural restructuring on mental health in Australia. *Health & Place* 11, 157-171.

Gerrard, N., Kulig, J. & Nowatzki, N. (2004). What doesn't kill you makes you stronger: Determinants of stress resiliency in rural people of Saskatchewan. Canada. *The Journal of Rural Health*, 20(1), 59-66.

Godwin, M. 1998. The governance of rural areas: Some emerging research issues and agendas. *Journal of Rural Studies* 14(1), 5-12.

Goss, S. 2001. Making Local governance Work: Networks, Relationships and the Management of Change. Palgrave. Basingstoke.

Gray, I. & Sinclair, P. 2005. Local leaders in a Global Setting: Dependency and Resistance in Regional new South Wales and Newfoundland. *Sociologia Ruralis* 45 (1/2), 37-52.

Hegney, D. G., Buikstra, E., Baker, P., Rogers-Clark, C., Pearce, S., Ross, H., King, C. & Watson-Luke, A. 2007. Individual resilience in rural people: a Queensland study, Australia. *Rural and Remote Health* 7:620. www.rrh.org.au

Herbert-Cheshire, L. 2000. Contemporary strategies for rural community development in Australia: a governmentality perspective. *Journal of Rural Studies* 16, 203-215.

Herlitz, U. 1999. Bygdens organisering. I: Amnå, E. *Civilsamhället*. SOU 1999:84, 381-423.

Hudson, R. 2010. Resilient regions in an uncertain world: wishful thinking or a practical reality? *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 3, 11-25.

Järle byalag, 2011. Slutrapport för project Bredband i Järle by.

Larsson, L. 2002. När EU kom till byn. LEADER II – ett sätt att styra landsbygdens utveckling. *Geografiska regionstudier* nr. 50. Kulturgeografiska institutionen. Uppsala Universitet.

Lo Piccolo, F. & Leone, D. 2008. New arrivals, Old places: Demographic Changes and New Planning Challenges in Palermo and Naples. *International Planning Studies* 13(4), 361-389.

Luthar, S. S., Cicchetti, D. & Becker, B. 2000. The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development* 71 (3), 543-562

Macintyre, S., Ellaway, A. & Cummings, S. 2002. Place effects on health: how can we conceptualize, operationalize and measure them? *Social Science and Medicine* 55, 125-139.

McAllister, R. R. J. et al. 2007. Social networks in arid Australia: a review of concepts and evidence. *The Rangeland Journal* 30(1), 167–176.

Meistad, T., Hannon, F. & Curtin, C. 2009. Identity-building in Regional Initiatives for Rural Development: Comparing Ireland's Lake District and Norway's Mountain Region. I: Árnason, A., Shucksmith, M. & Vergunst, J. *Comparing Rural Development. Continuity and Change in the Countryside of Western Europe. Perspectives on Rural policy and Planning series.* Farnham: Ashgate, 101-123.

Narayan, D. 1999. *Bonds and Bridges: Social Capital and Poverty.* Washington DC: World Bank.

O'Toole, K., Burdess, N. 2004. New community governance in small rural towns: the Australian experience. *Journal of Rural Studies* 20, 433-443.

Paxton, P. 1999. Is social capital declining in the United States? A multiple indicator assessment. *American Journal of Sociology*, 105(1), 88-127.

Pickett, S. T. A., Cadenasso, M. L. & Grove, J. M. 2004. Resilient cities: meanings, model and metaphor for integrating the ecological, socio-economic, and planning realms. *Landscape and Urban planning* 69, 369-384.

Pierre, J. & Stoker, J. 2000. *Towards multi-level governance. I: Drucker, H. [ed] Developments in British Politics, Vol. 6.* Macmillan. London.

Pikea, A., Dawleya, S. & Tomaney, J. 2010. Resilience, adaptation and adaptability. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 3 (1), 59-70.

Pini, B. 2006. A critique of 'new' rural local governance: The case of gender in a rural Australian setting. *Journal of Rural Studies* 22, 396-408.

Portes, A. 1998. Social Capital : Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology* 24, 1-24.

Putnam, R. 1993. *Making Democracy Work: Civic traditions in Modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Putnam, R. (2000) *Bowling Alone. The Collapse and Revival of America's Civic Community*. Simon and Schuster, New York, NY.

Reddell, T. 2002. Beyond participation, hierarchies, management and markets: 'new' governance and place politics. *Journal of Public Administration* 61(1), 50-63.

Resilience Research Centre, Dalhousie University, hemsida: www.resilienceproject.org. 2012-05-12.

Rolfe, R. E. 2006. *Social Cohesion and Community Resilience: A Multi-Disciplinary Review of Literature for Rural Health Research*. Paper prepared for submission to the Social Cohesion and Community Resiliency Working Group of the Atlantic Canada based Rural Centre. RURAL centre. Research Towards Understanding Rural Health In Atlantic Canadian Landscapes.

Sampson, R. J., Morenoff, J. D. & Gannon-Rowley, T. 2002. Assessing 'neighborhood effects', social processes and new directions in research. *Annual Review of Sociology* 28, 443-478.

Schucksmith, M. 2000. 'Endogenous development, social capital and social inclusion: Perspectives from LEADER in the UK', *Sociologia Ruralis* 40, 208-218.

Shortall, S. 2002. Gendered Agricultural and rural restructuring: A case study on Northern Ireland. *Sociologia Ruralis* 42(2), 160-175.

SOU (Statens Offentliga Utredningar) 2006: 101. *Se landsbygden! Myter, sanningar och framtidsstrategier*. Slutbetänkande av landsbygdskommittén. Stockholm.

Stenbacka, S. & Tillberg Mattsson, K. 2009. *Gendered Social capital: Exploring the Relations between Civil Society and the labour Market*. I: Árnason, A., Shucksmith, M. & Vergunst, J. *Comparing Rural Development. Continuity and Change in the Countryside of Western Europe. Perspectives on Rural policy and Planning series*. Farnham: Ashgate, 73-99.

Stenbacka, S. (kommande)

Teilman, K. 2012. Measuring social capital accumulation in rural development. *Journal of Rural Studies* 28(4), 458-465.

Tillberg Mattsson, K. & Stenbacka, S. 2003. The role of social capital in local development - the case of Leksand and Rättvik, Sweden. *Forskningsrapporter*. Gävle: Institutet för bostads- och urbanforskning (IBF).

Tusaie, K. & Dyer, J. 2004. Resilience: A Historical Review of the Construct. *Holistic Nursing Practice* 3-10.

Ungar, M. 2003. Resilience, resources and relationships: making integrated services more family-like. *Relational Child and Youth Care Practice* 16(3), 45-57.

Warren, M. R., Thompson, J. P. & Saegert, S. 2001. The role of social capital in combating poverty. I: S. Saegert, J. P. Thompson & M. Warren (Eds.) *Social Capital and Poor Communities*. New York: Russell Sage Foundation.

Vergunst, J., Árnason, A., Macintyre, R. & Nightingale, A. 2009. Using Environmental Resources: Networks in Food and Landscape. I: Árnason, A., Shucksmith, M. & Vergunst, J. *Comparing Rural Development. Continuity and Change in the Countryside of Western Europe. Perspectives on Rural policy and Planning series*. Farnham: Ashgate, 143-169.

Wilson, G. 2010. Multifunctional 'quality' and rural community resilience. *Transactions of the Institute of British Geographers* 35: 364-381.

Woolcock, M. 1998. Social capital and economic development: Toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society* 27, 151-208.

Woolcock, M. & Narayan, D. (2000) Social capital: implications for development theory, research and policy. *The World Bank Research Observer* 15(2), 225-249.